

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Inspirace z díla F. M. Dostojevského pro výchovu

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.

Autor: Jaromír Čermák

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Poděkování:

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení bakalářské práce. Dále děkuji PhDr. Dominice Vlnaté za pomoc při záležitostech českého jazyka.

Obsah

1	Úvod	5
1.1	Cíle práce	5
2	Filosofie výchovy	6
2.1	Stanovení pojmů	6
2.2	Současné koncepce výchovy a vzdělávání	8
3	Fjodor Michajlovič Dostojevskij	9
3.1	Letmý exkurz do životopisu	9
3.2	Skryté otázky výchovy	10
4	Rozbor děl	12
4.1	Petrohrad	12
4.2	Obličej	15
4.3	Idiot a jednání ve změnách vědomí	17
4.4	Romantický člověk, který utekl do podzemí	20
4.5	Romantická láska a nenávisť	24
4.6	Autority	28
4.6.1	Aljoša	28
4.6.2	Zosina	30
4.6.3	Kníže Myškin	34
4.7	Raskolnikovovy teze	36
4.8	Ivan Karamazov	37
4.8.1	Ivanův Velký Inkvizitor	38
4.9	Týrání a smrt dětí	39
4.10	Sebevraždy	40
5	Závěr	41
6	Seznam literatury	42

1 Úvod

1.1 Cíle práce

Dříve, než začne pedagogický pracovník realizovat svoji náplň práce, měl by si ujasnit, podle jaké filosofie výchovy bude postupovat, jaké jsou jeho cíle a jaké budou koncepce, které vezme za vlastní a uvede ve své činnosti v život.

Cílem předkládané práce je přiblížit, jak danému pojetí přispěl F. M. Dostojevský a co si lze z jeho díla přinést k vyjasnění této problematiky. Konkrétně chce podrobně popsat, které symboly jsou v jeho díle stěžejní, které je nutno chápat ve specifickém světle jeho pohledu. Z toho vyplynou vodítka, jež nejsou sice nikde v díle předložena jako jednoznačné poučky, ale přesto se táhnou jako tenká Ariadnina nit celou tvorbou.

Pro dohledání těchto pouček bude postupováno jak cestou teoretického problému opírajícího se o interpretaci a sumarizaci faktů jednotlivých děl autora (a jejich rozkreslení a opakování se v pozdějších dílech), tak výklad specifických pojmů v nich obsažených.

Existující literatura do jisté míry sama určila strukturu práce. V první části se zaměříme na samotnou filosofii výchovy, její stěžejní otázky. Další kapitola se zaměří přímo na autora, protože jeho tvorbu je nutno zasadit do událostí jeho života. V předposlední části překročíme k rozboru děl, jejich postav, fenoménů. Závěr práce se potom pokusí extrahovat výše zmíněná vodítka přenositelná do každodenní edukace.

Jako zdroj bude sloužit celé dílo Fjodora Michajloviče Dostojevského. Přesto jistou páteř práce tvoří romány *Běsi*, *Bratři Karamazovi*, *Idiot*, *Zločin a trest*. Z drobnějších a dalších prací jsou to hlavně *Bílé noci*, *Něžná*, *Zápisky z podzemí*.

2 Filosofie výchovy

2.1 Stanovení pojmů

Průcha (1995) ve svém pedagogickém slovníku definuje filosofii výchovy takto: *Pojem vystupuje ve dvou vzájemně propojených významech – filosofie procesu výchovy a filosofie pedagogiky jako vědecké teorie. V rozvětvené, historicky proměnlivé bohatosti názorů a směrů lze vymezit tři základní ohniska zájmu této disciplíny: (1) Komplexní nazírání na svět výchovy, které se sebou přináší koncepci člověka a jeho vychovatelnosti, rozvoje a živého smyslu. (2) Metodologické otázky zkoumání výchovných jevů, možnosti a meze lidského poznání a jeho předávání, sjednocení znalostí. (3) Etické otázky výchovy, stanoviska k lidskému životu a světu hodnot, které určují normativní strukturu nutnou pro pojetí cílů a povahy výchovy.*¹

Je tedy filosofie jakýmsi „mým“ pohledem na svět? Asi ne, protože přece filosofovat a mít názor jsou dvě rozdílná slova. Teprve jestliže o svém názoru přemýšlíme, snažíme se na něj dívat z více stran, blížíme se k filosofování.

Samotná filosofie je ale více než jenom nahlížení z více stran problematiky. Slovo samé pochází z řečtiny a někdy se nesprávně překládá jako milovat moudrost. Nejedná se ovšem o překlad zcela vhodný, protože filia² neznamena pouze lásku, ale spíše vhléd. Vhléd do společného řádu, do loga našeho světa (tomu odpovídá více sloveso filein).

Filosof potom tedy není ten, kdo je jakýmsi odborníkem, který v sobě nosí sumu znalostí, ale daleko více člověkem, který v sobě nosí lásku k nekonečné výzvě stále zkoumat a reagovat na požadavky, které přichází z okolí.

V nejširším pojetí můžeme teorii výchovy označit jako pedagogiku.³ Slovo samotné pochází také z řečtiny a je odvozeno od slova paidagogos. To je člověk, který vodí děti. Nevýhoda tohoto překladu je ovšem minimálně dvojitá. Jednak z dnešního pohledu pedagogika absorbovala i např. andragogiku, a tak se nezaměřuje pouze na ty nejmenší. Také je překonán pohled na pedagoga jakožto subjekt – objekt, dnes ho vnímáme jako subjekt – subjekt. V neposlední řadě dnes nechceme po pedagozích, aby byli pouze doprovodem, ale aby i sami přemýšleli o své práci, stávali se odborníky ve svém poslání.

*Výchova se sice obrací k jádru, avšak tak, aby ono samo povstalo, ono samo se obrátilo, aby ono samo hledalo a nalézalo sebe. Očišťuje od falešných zdání.*⁴ Můžeme tedy říci, že výchova je také jakési uvádění „duše“ do pohybu. Dochází k poznávání, a to z velké části

¹ PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, str. 68.

² Srov. PALOUŠ, R. *Filosofie výchovy*, str. 9

³ Srov. PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, str. 229.

⁴ PALOUŠ, R. *Filosofie výchovy*, str. 23

právě introspekci. Nevědomost se nám při tomto pohledu jeví jako pověstná Platónova jeskyně, ve které jsou přikovaní otroci. Nevědí, že existuje jiný svět, protože na něj nemohou dohlédnout. Vychovatel je tedy potom ten člověk, který osvobozuje, umožňuje stoupání po velmi příkré stěně jeskyně, aby člověk uviděl reálný svět. Ne náhodou je podobenství o jeskyni součástí Ústavy. Člověk vyváděný⁵ „na světlo“ neuvidí pouze odrazy a stíny, ale měl by se sám zapojit do fungování polis.

Pedagogiku tedy můžeme v určité míře vnímat jako filosofii svobody. Pedagog pomocí dialogu a monologu⁶ doslova předává vhled, nechává proudit znalosti, které odpoutají studenta od jeho okovů. Přeměňuje ascholia v scholé⁷. Zaneprázdněnost ve významu zahlcení přeměňuje ve volnost.

Pedagog sám by měl mít určité zvnitřnělé etické normy, podle kterých bude vždy jednat a bude je nápodobou i slovem předávat dál, dalším generacím. Mladí lidé (a zůstaňme u tohoto výrazu, protože ti tvoří stále ještě většinu ve vzdělávacím procesu) dnes disponují mnohem většími znalostmi než jejich předchůdci o generaci zpět. Bohužel, nedochází k souvislému rozvoji mladého člověka jakožto osobnosti. Po stránce etické dochází stále ještě k zaostávání, které se stává v porovnání s vědomostmi o to výraznější. Přitom zrovna etická část výchovy je jednou z hlavních cest, jak odstranit xenofobii a vychovávat občana zralého k samostatnému fungování, vnímání a rozvoji demokracie.⁸ Nelze se potom divit, že u dnešních mladých lidí se setkáváme se stále větší mírou pouhého memorování pouček. Ty jsou ale v životě pramálo použitelné. Pokud tam, kde měly být poučky mravní, je pouze prázdno, přichází „*deviantní chování mladé generace*“.⁹

Palouš doslova mluví o šanci pro výchovu. Jsme na pokraji věku globalizace. Naše okolí přestává být lokálním prostorem, poutem doby, režimů, omylů a neznalostí. Ještě nikdy nebylo tak snadné dostat se k informacím, nezkruslenému vědění. Je na oněch pedagogích, aby vyvedli své žáky z jeskyně a předali jim svou lásku k moudrosti, chuť se dozvědět víc a postarat se o nápravu věcí společných.¹⁰ V určité podobě tento názor opakuje i v pozdějších dílech, kde znovu apeluje na vychovatele, aby se chytli této své šance, nezpronevěřili se levným trendům a stavěli na pevném řádu, který umožní využít jejich příležitost.¹¹

⁵ Viz *educatio*

⁶ A ne náhodou jsou obě slova tvořena od základu „logos“

⁷ Srov. PALOUŠ, R. *K filosofii výchovy*, str. 83

⁸ Srov. ŠPINEK, D. *Eticko-filozofický aspekt výchovno-vzdelavacieho procesu*, str. 83

⁹ Srov. PINC, Z. *Fragmenty k filosofii výchovy*, str. 13

¹⁰ Srov. PALOUŠ, R. *K filosofii výchovy*, str. 110

¹¹ Srov. PALOUŠ, R. In: *Dary J. Peškové - Rozhovory, které pokračují*, str. 14

2.2 Současné koncepce výchovy a vzdělávání

Jestliže víme, že existují různé školy myšlení a z nich vycházející filosofie výchovy, můžeme si tyto obecně rozdělit například takto:

1. Poststrukturalistická kritika školy

Hlásí, že nejvíce je dobro a k němu se dá dojít výchovou a vzděláním (Platón)

2. Personalistické koncepce výchovy a vzdělávání

Typickým příkladem je Rousseau se svým pedocentrismem

3. Technologické koncepce výchovy a vzdělávání

Cílem je obstát v konkurenci (OECD)

4. Esencionalistické koncepce výchovy a vzdělávání

Cílem je zachování a rozvoj kulturního dědictví

5. Akademické koncepce výchovy a vzdělávání

Sem můžeme zařadit například encyklopedismus, cílem je zachování vědy

6. Spiritualistické koncepce výchovy a vzdělávání

Někdy také nazývané idealistické, personalistické obohacují duchovním rozměrem

7. Sociálně – kritické koncepce výchovy a vzdělávání

Kladou si za cíl reformovat prohnitou společnost (Fromm)

8. Kognitivně – psychologické koncepce výchovy a vzdělávání

Maximalizovat efekt zařazením psychologie

9. Postpedagogické odmítnutí výchovy

Snad nejvíce reprezentováno Illichovým Odškolněným společností; postmoderna

3 Fjodor Michajlovič Dostojevskij

3.1 Letný exkurz do životopisu

Fjodor Michajlovič Dostojevskij se narodil 11. listopadu 1821 v Moskvě. Byl druhým ze sedmi dětí štábního lékaře pro chudé M. A. Dostojevského. Původně studoval na soukromé škole, ale když mu v 16 letech zemřela matka, byl poslán na školu vojenskou, kde roku 1844 vystudoval konstrukci mostů a nastoupil na ministerstvo obrany.

Brzy však zažádal o propuštění a věnoval se literatuře. Roku 1846 vydává svůj první román *Chudí lidé*, který ho díky kladné kritice Bělinského vynesl mezi známé umělce. Ještě tento rok se stává členem skupiny kolem Petrašovského, která byla roku 1849 za sociální kritiku cara odsouzena vojenským soudem k smrti zastřelením. Až na popravišti je mu zmírněn trest na čtyři roky nucených prací a následnou službu ve vojsku na Sibíři na šest let.

Život mezi spodinou a odsouzenými na něm mimo nalomeného zdraví zanechal i zájem o lidskou psychiku a náboženské otázky. Jeho cílem se stali lidé na pokraji společnosti, zločinci, prostitutky, alkoholici i duševně choří.

Když mu zemřela žena Marie Dmitrijevna Isajevová a i jeho bratr Michail (o obě rodiny se nadále staral na své útraty), ocitl se ve velkých dlužích. Ty ho dovedly k hráčské vášni a lásce k alkoholu. Ty „zúročil“ ve svém románu *Hráč*, který již diktoval své druhé (budoucí) ženě Anně Grigorievně Snitkinové. Velké množství autobiografických prvků ale použil i v dalších dílech, např. v románu *Idiot*, kde se inspiroval cestou svojí milovanou - nenáviděnou západní Evropou, konkrétně Švýcarskem.

Za vrcholná díla se pokládají zejména *Bratři Karamazovi*, ale také romány *Idiot*, *Běsi* a asi nejznámější *Zločin a trest*.

Dostojevskij zemřel 9. února 1881 v Petrohradě na plicní krvácení, které bylo spojené s rozedmou plic a epileptickým záchvatem.¹²

¹² Srov. NOVOTNÝ, T. 100 + 1 *světoznámých mužů*

3.2 Skryté otázky výchovy

Než bude možné zaměřit se na konkrétní prvky a srovnávací analýzu jednotlivých děl, je nutné si položit otázku, zda vůbec je možné romány jakožto prózu použít k stanovení něčeho tak zásadního, jako jsou otázky výchovy.

Domníváme se, že to možné je. Román, nebo i povídka, je umělecké dílo a to lze použít k vědám jako etika a filosofie výchovy. Předpoklad je asi tento: právě jeho konkrétnost, s kterou se zaměřuje na popis dějů, na jednotlivé situace, vtáhnou čtenáře do děje. (Právě toto je jedním ze zcela specifických rysů Dostojevského románů. Člověk je nemůže číst nebo sledovat pouze jako divák. Veškeré postavy, a tak i čtenář, komunikují ze svého nitra. Jejich prožitky jsou právě do nitra cílené, a tak v něm nechávají hluboký dopad. Dostojevského prostě nelze číst povrchně. Pak jsou to děje plné psychopatů, vrahů, sadistů.) Právě posunem morálních hodnot a postojům k výchově lze potom měřit přínos díla Dostojevského pro filosofii výchovy.

Tento přístup má některé pozitivní, ale i negativní prvky.

V první řadě by to byla možnost jisté manipulace. Právě ta sugestivnost, která vtáhne do děje, je paradoxně i jejím největším nepřítelem. Denně vidáme ve zprávách ořesané informace o tom, jak se kdo nemorálně zachoval. Tyto informace v nás nechávají hluboký dojem. Právě svojí cíleností na konkrétní tváře dostanou příběhy osobní charakter a personální rozměr. Už se nejedná o prosté ublížení na zdraví, ale o to, že chudák pan XY byl vystaven tomu a tomu od pana YZ. Daná zpráva ale nemá zásadní přínos pro filosofii výchovy a rychle vyšumí bez zanechání nějakého hlubšího projevu. Proto je nutné udržet si jistý odstup a hodnotit s nadhledem a s takovou měrou kritičnosti, jak je to jenom možné.

Jak jsme již uvedli, vlastností takového díla je i určité zaostření na jednotlivé postavy. Jejich vnitřní hlas pomáhá orientovat se v jejich soudech a napomáhá k analýze motivů jednání.

Román jako takový umožňuje hnát projevy ad absurdum (a Dostojevský toho také patřičně využívá) a předkládá čtenáři situace vyhocené na nejvyšší míru, leckdy až za ni. Katarze je potom mnohem silnější a snáze podtrhne zamýšlené jevy.

Čtenář je jistou měrou do děje vtažen a ať chce, nebo ne, je dějem unášen. Sám je pouhým němým svědkem událostí, a tak se může stát, že poněkud poklesne jeho míra pozornosti, stane se pouze mrvou rybou v proudu. Bude proto nutné věnovat zvýšenou pozornost tomuto nebezpečí. Vhodnou obranou je například číst vícekrát, podruhé již s tužkou a papírem a dělat si průběžné poznámky. Jejich zpětným vyhodnocením potom je v analýze o co se opřít.

Tím jsme se dotkli další pozitivní vlastnosti románu. Román lze číst vícekrát. Zatímco v normálním životě, na přednášce, všude tam žijeme zážitky v reálném čase a není možné se zastavit, psaný text toto umožňuje. Umožňuje se vrátit, když je obava, že nebylo něčemu porozuměno, nebo si člověk některou pasáž zcela dobře nevybavuje. Dá se studovat stále znovu a znovu a není tolik náchylný k subjektivnímu prožitku jako třeba divadelní představení.

Za další je nutné zmínit jistou specifičnost pojmů v dílech Dostojevského. Padnutí k nohám, láska vedoucí k nenávisti, komičtí klauni, to vše nejsou v jeho dílech pouhá obvyklá slovní spojení, ale jisté symbolismy. Snad také proto se k němu někteří expresionisté tak rádi hlásili, i když Dostojevský sám sebe nazýval realistou; byť realistou vyššího typu. Jen pomocí dekodování těchto symbolů, všimnutí si specifik a jejich zasazení do konkrétní situace, se dá postavit jakýsi rámec, kterým bude ve finále možné zdůraznit hlavní myšlenky Dostojevského a jejich přínos pro filosofii výchovy.

Stejný názor prezentuje i Hůla ve své předmluvě k Bratrům Karamazovým: *Pro popis, vysvětlení, výklad, pochopení díla pak jsou směrodatna zcela zvláštní vlastní měřítko, jiné vlastní cesty, jejichž užití naprosto dostačí výběr několika základních faktů z tvůrčova života.*¹³

Jaké jsou tedy prvky, u kterých je možné se zastavit?

¹³ HŮLA, B. Předmluva. In DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 16

4 Rozbor děl

4.1 Petrohrad

Bylo chladné jitro a na všem ležela sychravá mléčná mlha. Nevím proč, ale časné, příčinlivé petrohradské jitro, ač na pohled tak ošklivé, se mi vždycky líbí a všechn ten lid, pílící za svými záležitostmi, lid sobecký a vždy zamyšlený, má pro mne kolem osmé hodiny ráno osobité kouzlo.¹⁴

Citát, který jsme uvedli, je jedním z mnoha, který se týká města Petrohradu. Car Petr Veliký ho nechal postavit (r. 1703) v bažinách, které předtím rozkázal za cenu mnoha životů vysušit. Město samotné se překvapivě nejmenuje přímo po Petru Velikém, ale po jeho patronu, sv. Petrovi.

Díky tomu, že nerostlo s věkem jako jiná města, ale bylo naprojektováno a postaveno v krátké době, je celkově velmi uniformní a dá se pokládat pravděpodobně za první umělé moderní město vůbec.

Snad až na Bílé noci (Bílé noci jsou specifickým znakem tohoto místa, přírodním úkazem. Město samo leží značně severně, a tak se stává, že během letních měsíců slunce zapadá jen na pár hodin, a to až po půlnoci) je město prezentováno jako město nemocné a nemoc vyvolávající.

Jak Dostojevský tak jeho postavy jsou sychravým podnebím velmi deprimovány.

Na město se snesla hustá mléčná mlha. Svidrigajlov šel po kluzké, špinavé dřevěné dlažbě směrem k Malé Něvě. [...] Smutně a špinavě vyhlížely křiklavě žluté domy se zavřenými okenicemi [...] Nějaký člověk v plášti, zpitý do němoty, ležel natažený na chodníku, tváří k zemi. [...] Svidrigajlov vyndal revolver a natáhl kohoutek. Přiložil revolver k pravému spánku. Svidrigajlov stiskl kohoutek...¹⁵

Dostojevský nikdy nepopisoval žádnou část knihy pouze samoučelně, vždy měl popis nějaký přesný a vnitřní důvod. Přestože dlouhá léta neexistoval oficiální plán města a mapa byla střežena jako vojenské tajemství (město je původně postaveno jako pevnost a sídelní město cara), dodnes můžete sehnat průvodce, kteří vás provedou městem na základě jeho knih. Je až neuvěřitelné, že se shodují i takové věci jako počet

¹⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Výrostek*, str. 141

¹⁵ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, str. 480

kroků, množství schodů do jednotlivých pater, kde se dějí další jednání postav, a nebo počty dveří ve stěnách.

Nešel daleko; věděl dokonce, kolik je to kroků od příjezdu jeho domu: sedm set třicet.¹⁶

Můžeme si všimnout, že se projevuje u autora jistá dvojpolarita, mísení pocitů na první pohled zcela protichůdných. V dalších kapitolách o tom povedeme ještě další rozbor. Jedná se opět jak o jednání postav, tak o jednání samotného Dostojevského. Ten totiž město zároveň miloval i nenáviděl.

Důvod je celkem prozaický – sociální citění. Jakkoliv je město krásné a pozoruhodné, už mezi Petrašovci se Dostojevský setkal s utopickými socialisty a jejich myšlenkami, a i když se s nimi později poněkud rozešel, nešlo si nevšimnout, že město je plánováno jako „Okno Evropy“ (rozumějte okno do západní Evropy). Zde Dostojevský žil, zde se scházel se svými přáteli, ale zde byl odsouzen k smrti, dlouhá léta se sem toužil vrátit a po své cestě západní Evropou, kde se setkal s kapitalismem a jeho specifickými sociálními problémy, se sem vrací, aby zjistil, že stejné problémy se vyskytují i zde. Umocněné ruským alkoholismem, krutovládou cara, strašlivým podnebím a hladem. Sem zasadil děj svých velkých románů (snad až na Karamazovi a Běsi) a zde také nakonec umírá.

Všudypřítomná vlhkost a bída jsou cítit na každém kroku.

Na ulici bylo strašné vedro a ještě k tomu dusno, tlačence, všude vápno, lešení, cihly, prach a ten příznačný, letní puch, dobře známý každému obyvateli Petrohradu, který si nemůže dopřát letní byt a to všechno dohromady nepříjemně doléhalo na mladíkovy nervy, beztak už otrávené. Nesnesitelný puch z krčem, jichž bylo v té čtvrti zvlášť mnoho, a opilci, které potkával na každém kroku, přestože byl všední den, doplňovali odporný a skličující kolorit obrazu. V mladíkově jemné tváři to na okamžik zacukalo hlubokým odporem. [...] Zároveň si však byl vědom, že se mu myšlenky chvílemi matou a že je velice zesláblý – už druhý den totiž takřka neměl v ústech.¹⁷

¹⁶ Tamtéž, str. 9

¹⁷ Tamtéž, str. 8

V zimě, na jaře a na podzim místa plná lezavého chladu. V létě místa plná odporného puchu.

*Přes veškeré utěšování a nové naděje zmocnilo se knížete svrchované zoufalství. Došel pěšky do svého hostince, pln nevýslovného smutku. Letní, zaprášený, dusný Petrohrad ho dusil jako by svěrákem. Mačkal se středem drsného, nebo opilého lidu,...*¹⁸

„No, ne právě ze sklepa, ze suterénu, víš, tam zezdola, z vykřičeného domu... Všude byla taková špína... skořápky, smetí, páchlo to tam... hnusné to bylo.” Mlčení. „Dneska se musí ohavně pohřbívat,” začal jsem znova, jen abych nemlčel. „Proč ohavně?” „Ten sníh, ta čvachtanice...” (Zívl jsem.) „To je přece jedno,” řekla náhle po chvíli mlčení. „Není, je to ošklivé.” (Zase jsem zívl.) „Hrobaři jistě nadávali, že jsou celí zmáčení, a v hrobě byla jistě voda.” „Proč by v hrobě byla voda?” zeptala se s jistým zájmem, ale ještě drsněji a úsečněji než dříve. Najednou mě něco začalo popuzovat. „Jak by na dně nebyla voda? Aspoň šest palců. Tady na Volkovském hřbitově nevykopou jediný hrob suchý.” „Čím to?” „No čím? Je to taková mokřina. Tady jsou močály všude. A tak se pochovává do vody. Sám jsem to viděl... a ne jednou.”¹⁹

Velmi specifické jsou i bytové poměry. Na mnoha místech se mluví doslova o malých rakvích. Těsné prostory, které přímo drtí mysl.

*Probudil se mrzutý, podrážděný, zlostný a nenávistně se rozhlédl po svém pokojíčku. Byla to titěrná, asi šest kroků dlouhá klícka, strašně ubohá se svými žlutými, zaprášenými a všude odstávajícími tapetami a tak nízká, že trochu vyšší člověk se v ní necítil volně a neustále měl pocit, že vrazí hlavou do stropu.*²⁰

¹⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, str. 317

¹⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*, str. 52

²⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, str. 31

4.2 Obličej

Při pročítání všech Dostojevského děl si nelze nepovšimnout toho, jakou míru důležitosti připisuje právě tváři. A to v několika ohledech.

Za prvé, takřka všichni hrdinové jsou krásní ve tváři. Je jedno, zda se jedná o hrdiny kladné, nebo záporné.

*Byl to mimochodem muž velmi hezký, tmavě plavý, s krásnýma temnýma očima, dost vysoký, štíhlý a urostlý.*²¹[Raskolnikov]

*Jinak byla tvář mladíkova příjemná, jemná a hubená, ale bezbarvá, a teď až do modra prozáblá.*²²[Myškin]

*Naopak, Aljoša byl tenkrát urostlý mladík červenolící, zdravím kypící, s jasnými zraky. Byl v tu dobu až příliš hezký, urostlý, prostředně vysoký, tmavorudý, s pravidelným až poněkud podlouhlým oválem obličeje, s lesklýma tmavošedýma široce rozestavenýma očima, velmi zádušný a jak se zdálo velice klidný.*²³ [Aljoša Karamazov]

*Častokrát jsem se podíval i jeho tváři: byla na první pohled nesmírně vážná (a téměř hezká), hubená.*²⁴ [Versilov]

*Byl to velmi krásný mladý muž, asi pětadvacetiletý a přiznám se, že mě zarazil. Očekával jsem, že uvidím nějakého špinavého otrhance, upitého, prostopášného a páchnoucího vodkou. Ale byl to naopak nejvybranější gentleman ze všech, které jsem kdy viděl.*²⁵[Stavrogin]

*Na portrétu byla skutečně žena neobvyklé krásy. Byla vyfotografována v černých hedvábných šatech, neobyčejně jednoduchých a vybraného střihu. A vlas, patrně temně plavý, byl jednoduše, po domácímu učesan; oči tmavé, hluboké, čelo zádušné.*²⁶ [Nastasja Filippovna]

²¹ DOSTOJEVSKÝ, F. M. *Zločin a trest*, str. 8

²² DOSTOJEVSKÝ, F. M. *Idiot*, str. 10

²³ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 75

²⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Výrostek*, str. 32

²⁵ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, str. 71

²⁶ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, str. 39

Pouze několik málo lidí je vysloveně ošklivých navenek a ještě méně lidí ošklivých navenek i uvnitř.²⁷ Nedá se tak jednoznačně jen podle tváří poznat, kdo je dobrý, kdo je zlý, a člověk se musí orientovat na psychickou stránku věci, na výpovědi samotných aktérů a jejich leckdy protichůdné činy a myšlenky. (Nemyslíme tím rozporuplnost Lva Myškina, ta bude zmíněna na jiném místě práce.) Krása a ošklivost není tedy znakem povahy, ale jisté mimořádnosti.

Dalším faktem, kterého je možné si povšimnout, že takřka všechny důležité postavy jsou neobvykle bledé v obličejí. Ať už je to kníže Myškin, který mimo uvedeného citátu je bledý po padoucnici (epilepsie – další autobiografický prvek Dostojevského, velmi často zapojovaný do díla), nebo zbožný Aljoša nebo nemocný Raskolnikov. Dost často se v bledosti odráží špatný duševní stav, horečky, náznaky šílenství nebo dokonce šílenství již zcela propuklé.

Žádné jiné části těla, popisu krajiny, oblečení, exteriéru nebo interiéru nevěnuje Dostojevský více pozornosti než právě obličejí.²⁸ Důvod je zřejmý; žádná jiná část nevypráví o majiteli a jeho projevu tolik. Bylo mnohokrát prokázáno, že právě k mimice jsou savci a lidé zvláště až nepřirozeně vnímaví. I drobné změny a pohyby v obličejí, které by oko vědomě nezaznamenalo, podvědomí vnímá a vyhodnocuje. Tak se v hrdinech románů (jejich obličejích) odráží návaly hněvu, radosti, lásky, nevolnosti. Často dost nepatrné, ale přesto k dokreslení situace a pochodů dané osoby řeklo by se až zásadní.

Hogenová ve svém článku důkladně rozebírá, proč je právě fenomenologie tváře tak specifická: *Tvář je svědek cest, svědek bojů, svědek výher a proher. Proto v sobě skrývá změť intencionalit vznikajících z temných zdrojů, ze zdrojů uvědomělých.*²⁹

*Její oči blýskaly a lehká, stěží pozorovatelná křeč nadšení a oduševnění přeběhla dvakrát po jejím krásném obličejí.*³⁰

²⁷ Srov. Smerďakov, starý Karamazov. V silném protikladu vnitřní a vnější krásy je potom hlavně Zosina a Stavrogin.

²⁸ Snad pouze s výjimkou nejhorších nálevení. Srov. např. *Zločin a trest*, str. 15

²⁹ HOGENOVÁ, A. *K filosofii tváře*. In: Dary J. Peškové - Rozhovory, které pokračují, str. 83

³⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, str. 289

4.3 Idiot a jednání ve změnách vědomí

Slovem idiot se většinou označuje člověk, který jedná (jako) smyslů zbavený. Přitom napříč výrazovým spektrem můžeme dohledat velké množství synonym. Jedná se o člověka, který neprošel socializací v daném území nebo byl velmi dlouho odloučen od svých rodičů (specifický pojem matky viz níže). Idiot může být člověk, který je pro svou nepřičetnost zbaven trestní zodpovědnosti nebo jedná mimo svoje vědomí. Mimo své vědomí může být i člověk v jakémisi prorockém snu. V očích svého okolí ale také může jednat jako idiot člověk, který je vážně nemocen a nemá kontrolu nad svým tělem, např. epileptik. Podívejme se na jednotlivé prvky, významy a jejich zastoupení v díle.

Samozřejmě nejvíce spojitostí najdeme přímo v románu Idiot. Lev Myškin přijíždí ze svého léčení ze Švýcarska, aby ve dvou knihách o dvou dílech převrátil život všech kolem sebe a působil jako katalyzátor dění. Samotné jméno Lev Myškin není zvoleno náhodně. Už ono Lev (král mezi všemi zvířaty) Myškin (myš - ta nejmenší a nejslabší) je zvoleno záměrně a je jakousi předtuchou hlavních povahových rysů knížete.

Opravdu, kníže se chová jaksi v protikladu k očekáváním. Mnohokrát je nazván Kristem, ale pokud se snaží jednat slušně a vážně, jeho nevhodné poznámky, narážky, tvrdá porušení etikety, dlouhé a trapné odmlky, to vše vyvolává spíše hněv.

„Tak vy taky o souboji!“ – rozesmál se náhle kníže k neobyčejnému údivu Kellerovu. Strašně se smál. Keller, který byl v skutku jako na jehlách, pokud se neuklidnil tím, že nabídl za sekundanta, se téměř urazil, vida tak veselý smích knížete.³¹

„Souhlasím, že myšlenka je to historická, ale co z toho vyvozujete?“ – ptal se dále kníže. (Mluvil tak vážně a tak bez žertu a posměchu k Lebeděvovi, jemuž se všichni smáli, že jeho tón uprostřed všeobecného tónu celé společnosti se stal mimoděk komickým; ještě chvíli a začali by se posmívat i jemu, ale kníže toho nepostřehl)³²

³¹ Tamtéž, str. 49

³² Tamtéž, str. 68

Jedním z důvodů, proč se kníže Myškin chová jako idiot, je právě ono odloučení od své matčiny. Zde právě přichází další z okamžiků, kdy je potřeba zdůraznit specifičnost Dostojevského výrazového slovníku. Matčina, rozumějme zem, není jen Rusko, ale jaksi v přeneseném slova smyslu Rusko jako země, Matka země. Na mnoha místech jeho děl můžeme zaznamenat specifičnost tohoto významu a váhu, kterou mu Dostojevský přisuzuje.

Když se Raskolnikov přizná Soně k vraždě, odpoví mu ona: *„Jdi a hned teď, v tu chvíli se postav na nároží, pokloň se a nejdřív zlíbej půdu, kterou jsi poskrvnil a pak se pokloň celému světu, do všech čtyř světových stran, a nahlas oznam všem: „Já jsem vrah!“ Pak Ti Bůh znovu vrátí život.“*³³

*„A co myslíš, je bohorodička?“ „Velká matka“, povídám, „naděje lidského rodu“. „Tak“, povídá, „je to veliká matka, sirá Země, a v tom je pro člověka veliká radost. A každé pozemské trápení, každá pozemská slza je naší radostí; jakmile napojíš svými slzami zem pod sebou na loket do hloubky, hned budeš mít ze všeho radost.“*³⁴

*Aljoša k němu přistoupil, sklonil se před ním k zemi a zaplakal.*³⁵

Takto specificky vyjádřený postoj se u Dostojevského nazývá „líbání země“. Všechny postavy vyjadřují úctu poklonou až k zemi, líbáním země, pláčem na zemi. Má to pravděpodobně cosi společného s pravoslavným výkladem víry jako takové.³⁶

Trestní odpovědnost a pozměněné stavy vědomí jsou také mnohokrát zmiňovány.

*Ale ten poslední den, který přišel tak náhle a naráz o všem rozhodl, na něho působil skoro docela mechanicky: jako by byl někým uchopen za ruku a vlečen nezadržitelně, poslepu, s nadlidskou silou a bez námitek. Zrovna jako by se dostal cípem šatů do soukolí stroje a byl do něho vtahován.*³⁷ Takto je popisováno vnitřní puzení Raskolnikova, než zabije Alenu Ivanovnu. Jako by Raskolnikov vnitřně bojoval sám se sebou a vraždu provést nechtěl! Přitom o pár stránek dříve se dočteme (a jedná se

³³ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, str. 396

³⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, str. 147

³⁵ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 10

³⁶ K celé této problematice „líbání země“ a úctě k ní srov. KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij Věčný problém člověka*, str 147 - 154

³⁷ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, str. 70

vlastně o jeho hlavní filosofickou konstrukci a ústřední myšlenku celého jeho „experimentu“), že spáchat hrdelní zločin na „vší“ společnosti ani není v pravdě zločinem, protože peníze, které si od ní odnese, použije pro dobro. Stejně jako se Napoleon nemohl zastavit před zabitím jednotlivce, když jednal jménem Prozřetelnosti a zachraňoval národy.

Příčetnost je také jedním z hlavních bodů (mimo neexistujících přímých důkazů a psychologie jako tyče o dvou koncích) obhajoby Míti Karamazova.

“To byl afekt šílenosti a pomatenosti, ale také afekt přírody, jež se mstila za své věčné zákony neudržitelně a nevědomky, jako všechno v přírodě. Leč vrah ani tu nevraždil, - tvrdím to, křičím to, - ne, mávl jen paličkou jen v hnusném rozhořčení, nepřeje si zabít, nevěda, že zabije.”³⁸

Šílenost není vždy jen příčinou špatného, ale je také velmi často nevyhnutelným koncem osudů jednotlivých hrdinů. Snad by šlo i říci, že šílenost je často jejich trestem za jejich život, postoje a myšlenky. Myškin zešílí ze smrti Nastasji Filippovny. Tedy nejen pouhý idiot, ale již regulérní blázen. Kapitán Sněgirov zešílí ze smrti Ivaňušky. Stejně Soni maminka zešílí ze smrti svého muže, Ivan zešílí ze setkání s čertem, konfrontován se svojí ideologií a svým svědomím. Ostatně, sám Raskolnikov, s kterým jsme začali, je zmítán šílenstvím celou dobu.

Zdá se, jako by šílenství bylo vyústěním setkání s každodenním životem, s jeho krutostí, s neštěstím.

Dost často se ovšem Dostojevského postavy vyskytují v pozmeněném vědomí i ve snu. Právě prorocké sny tvoří další z opakujících se prvků.

„Sekerou jí vemte, jaképak... Doražte ji najednou!“ „Ech vy nemehla! Uhněte!“ zařve zběsile Mikolka, odhodí oj, znova se shýbne do vozu a vytáhne železný sochor. „Pozor!“ vykřikne a vši silou praští svou ubohou kobytku.”³⁹ Takto se zdá o vraždě sekerou samotnému Raskolnikovi.

„Nevím, jak bych ti to vyložil, ale cítím, že je tomu tak až bolestně. A jak jsme to žili, hněvali se a nic tenkrát nevěděli?“ A probouzíval se ze spánku, denně stále více

³⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 350

³⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, str. 59

*a více dojat a raduje se a celý se láskou chvěje.*⁴⁰ Vykládá o svých zjeveních ve snu Zosinův mladší bratr před svou smrtí.

Právě epilepsie, epileptické záchvaty, horečky, v kterých se člověk chová jako smyslů zbavený; to je zařazení dalšího biografického prvku do Dostojevského díla. Vždyť podívejme se, kdo všechno si záchvaty prošel... Lev Myškin a jeho padoucnice, Raskolnikov a jeho již zmíněné bláznovství, Dimitrij Karamazov, Ivan Kamamazov. Ale také Nastasja Filippovna, Kateřina Ivanovna, Smerďakov díky předstíranému záchvatu provede svůj čin, Stavrogin tím dokonce omluví ukousnutí ucha před společností. V horečkách vyvádí Hypolit, Rogožin. Makar Děvuškin se chová jako v záchvatu, když hledá výbavu pro mnohem mladší Váreňku. Stejně manžel Něžné utíká jako blázen v radosti koupit lístky do Francie, zatímco jeho žena páchá sebevraždu skokem z okna.

Pro filosofii výchovy nám zde Dostojevský předkládá zamyšlení o bláznech. Těmi se lidé mohou stát, pokud se budou chovat proti dobrým mravům – fakticky se zblázní, protože svědomí neuneso pocit viny.

Ani myšlenka o tom, že by člověk měl zůstat „svázán“ se svou zemí, by neměla zůstat opomenuta...

4.4 Romantický člověk, který utekl do podzemí

Bílé noci jsou jedním z děl, které je z celého díla Dostojevského nejvíce spojováno s romantismem. V částečně autobiografickém příběhu, který je bezpochyby ovlivněn Scottem, Byronem, ale i Puškinem, se setkáváme s romantickým snílkem, který se po čtyři dny setkává s dívkou, které nakonec nabídne sňatek, aby se pátý den ráno dozvěděl, že se dívka zasnoubila s někým jiným.

Jak lze dohledat v předchozích povídkách, tento popis velice sedí na Dostojevského v mladých letech. Vždyť už tolik oslavovaná prvotina Chudí lidé má v sobě nepochybné prvky romantiky. Dva lidé s obrovským věkovým rozestupem, kteří si píšou dopisy, přestože bydlí naproti, a nakonec skončí tragicky.

⁴⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 17

Není to však jediné místo, které nese rysy romantismu. Podívejme se na Nastasju Filippovnu, která si svého Myškina vysnila už mnohem dříve. Dále můžeme jmenovat snad všechny významnější postavy románů: Raskolnikův sen o velkých činech, které podnikne s penězi. Snílek je konečně i Myškin, když věří, že láskou a pravdou lze zlepšit společnost. Snílkem je Ivan Kamamazov, který svým článkem věří v lepší, ateistický svět. Snílci jsou oba Verchovenští, když starší vlastně stále jen sní a do snů uzavírá celý svůj život. Ještě více se projevuje jeho syn, když si vysní velkého cara a vtěsná ho do představ o Stavroginovi. Svůj sen o krásném místě z obrazu má i sám Stavrogin.⁴¹

Romantická literatura má však mimo vysokých ideálů a lásky bez doteku další společný rys. Často končí tragicky. Pro Dostojevského samotného byla tato tragédie zprostředkována kroužkem Petrašovců a sociální situací tehdejšího Ruska. Můžeme se pouze domnívat, co udělá se srdcem romantického snílka pobyt ve vězení po boku vyvrhelů, zločinců a vrahů.

Stejně tragicky se končí i osudy jeho hrdinů. Stavroginovi se jeho obraz spojí s vyčítavým pohledem Matrušky. Ten ho dovede až k sebevraždě. Oběšením končí Smerďakov, který žil pro Ivanův sen a pro to, aby se mu zalíbil. Smrtí končí Nastasja Filippovna. Šílenstvím končí Myškin, Karamazov, jak jsme již uvedli výše. Smutný dopis dostává Děvuškin i vypravěč Bílých nocí. Smrtí milované osoby končí romantická naděje z Něžné.

A tak se dostáváme od romantismu k jednomu z nejzásadnějších děl celé jeho tvorby. Zápisky z podzemí. Sociální tematika je vystřídána tematikou psychologickou. Podle našeho názoru se jedná o nejdůležitější dílo Dostojevského vůbec, i když zdaleka ne nejznámější.

Nebýt Zápisků z podzemí, nebylo by Běsů, Bratří Karamazových, Idiota, Výrostka, ani Zločinu a trestu. Všechna tato díla už pouze rozkreslují hlavní myšlenky, ovlivněné Nietzsche.

⁴¹ Srov. KAUTMAN F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij Věčný problém člověka*, str. 45-56

Samotné dílo je rozděleno do dvou částí. Obhajoba filosofických myšlenek s názvem Podzemí a příběh, který vedl definitivně k cestě do tohoto podzemí, Mokry snih. Vypravěč sám se tam popisuje jako zlý, chorobný člověk.

„Jsem člověk chorobný, Jsem zlý člověk. Jsem nevzhledný. Myslím, že mám nemocná játra. Ostatně, nemám o své nemoci ani páru a nevím ani pořádně, co mě bolí. [...] Chodíval jsem do úřadu, ale už nechodím. Jako úředník jsem byl zlý. Byl jsem hrubý a dělalo mi to dobře. Nebral jsem totiž úplatky, a tak jsem se musel alespoň tímto odškodnit. (Ošklivá špička ale neškrtnu ji. Napsal jsem ji v domnění, že vyzní hodně bodavě, a teď ji schválně neškrtnu, i když sám vidím, že jsem se chtěl jen ohavně blýsknout.) Když chodili k mému stolu žadatelé o informace, otvíral jsem si na ně hubu a měl jsem nehoráznou radost, když se mi povedlo někoho roztrpčit. Povedlo se to skoro pokaždé. Byli to většinou lidé nesmělí - inu, žadatelé na úřadě.“⁴²

Podzemní člověk je nejen zlý a chorobný. Jedná se zde o muže, který si hýčká svou pověst špatného člověka, o muže stíženého paranoiou, který má sklon k masochistické sebedestrukci. Trápí se svým nízkým původem, který se snaží dohnat svou pílí. Když však pozná, že přes veškerou svou touhu se bít nestojí důstojníkovi v putice ani za pohled, a je pouze odstrčen, nadále nemá touhu se stát prvním mezi všemi, a když nemůže být první, tedy alespoň poslední. Přirovnává se k hmyzu. Hmyz obecně hraje v Dostojevského díle svoji symboliku.⁴³

Romantický snilek a „podzemní člověk“ jsou nejen antipody, ale také dvěma stránkami jednoho a téhož jevu. Oba žijí ve stejném osamění, v témže brlohu. Oba jsou odtrženi od skutečnosti.. Oba vyjadřují dvě fáze lidské existence.⁴⁴

Je tomu opravdu tak. Oba typy hrdinů jsou uzavřeni ve svých ulitách, které nechtějí a nemohou ani opustit.⁴⁵ Neradi se setkávají se svým okolím, protože si například uvědomují, že nemohou milovat. Neumí to. Každé setkání se schopností citu pak vyvolává vztek.

⁴² DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*, str. 7

⁴³ Srov. např. DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi – Zpověď Stavrogina a malý pavouček*.

⁴⁴ KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij Věčný problém člověka*, str. 52

⁴⁵ Srov. Raskolnikov a Podzemní člověk. Ale ve stejných prostorech žije třeba i Kirillov, nebo Těrentjev.

V pozdějším díle se tedy setkáváme s hrdinou, který je až průzračně čistý a přitom nosí ve své hlavě černé „podzemní“ myšlenky.⁴⁶

O tom, jak význačný je podzemní člověk, svědčí i množství autorů, kteří se výkladu této postavy věnují.

Moskalová⁴⁷ si všímá zajímavého jevu, že zatímco Platón a výchova obecně má člověka „vyvádět z jeskyně“, Dostojevský vlastně člověka do jeskyně vrací. Podzemní člověk tam svobodně utíká. Napadá pravdy stylu $2 \times 2 = 4$ a revoltuje proti antickým zásadám, které vykládal sám Sókrates, že nikdo nejedná vědomě proti tomu, co je nejlepší.

Odmítá iracionalitu, která se dá nalézt mimo jeskyni, a raději se dobrovolně vrací. Vrací se, protože je svobodný. A pokud existuje nějaká cesta, jak se vypořádat s chaosem, pak je to víra v Krista. Znovu tu tak máme filosofii svobody.

Tento náhled na Dostojevského pojetí světa potvrzuje i Berďajev. Mimo toho, že několik svazků věnoval přímo filosofii svobody a filosofii svobodného ducha, jedno dílo se týká přímo Dostojevského pojetí světa. V kapitole Svoboda pak rozvíjí a dokresluje nezávisle na Moskalové její myšlenku, že pojem svobody je pro Dostojevského jedním z nejzásadnějších.

*Násilně zjednané dobro přestává být dobrem, stává se z něj zlo. Naopak svobodné dobro, jež jediné je dobrem, předpokládá svobodu zla. V tom spočívá tragédie svobody, kterou Dostojevský do hloubky prozkoumal a vystihl.*⁴⁸

*K nejvyššímu dobru mohu dojít skrze zlo. Zkušenost zla, odhalující jeho prázdnotu, může vést k velkému dobru.*⁴⁹

Podrobněji se u svobody zastavíme v postavě Ivana Kamarmazova a jeho Velkého Inkvizitora, nyní si ale připomeňme zásady pro filosofii výchovy, že svět nelze poznat rozumem, jak tvrdí antičtí myslitelé, ale musíme ho poznat srdcem. Srdce se dá osvobodit pouze skrze Krista.

⁴⁶ Srov. Raskolnikov, Výrostek, Ivan Karamazov,...

⁴⁷ Srov. MOSKALOVÁ, J. *Revolta Dostojevského „podzemního člověka“ proti Sókratovi*. In Dary Jaroslavy Peškové, str. 70 - 80

⁴⁸ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, str. 45

⁴⁹ BERĎAJEV, N. A. *Filosofie svobodného ducha*, str. 250

4.5 Romantická láska a nenávist

Snad žádné jiné jméno se nevyskytuje v Dostojevského dílech s takovou intenzitou jako právě jméno Schillera. Uvedme si některé příklady a podívejme se, co z nich plyne.

„Snad se nedovoláváte i síly? Hehehe! Tímhle jste mě moc překvapil, Rodione Romanoviči, ačkoliv jsem tušil, že to tak dopadne. Vy mně něco budete vykládat o prostopášnosti a estetice! Schiller jste! Idealista! Tak je to ovšem v pořádku a naopak by bylo s podivem, kdyby tomu bylo jinak, ale přece jen, jak je to ve skutečnosti vlastně podivné... Škoda, přeškoda, že mám tak málo času, protože jste úžasně zajímavý člověk! A propos, máte rád Schillera? Já hrozně!“⁵⁰ Takto deptá Raskolnikova Svidrigajlov.

I v Karamazových najdeme nejednu zmínku o Schillerovi:

„Aljošo,“ pravil Míťa, „ty jediný se nebudeš smát. Chtěl bych započítí... svou zpověď... Schillerovou hymnou na radost. An die Freude! Ale neumím německy, vím jen, že to začíná An die Freude! A nemysli si také, že mluvím v opilosti.“⁵¹ Vyznává se ze svých citů Dimitrij ještě v klášteře bydlícímu čistému Aljošovi.

„Jsme milovníky vzdělání a Schillera a zároveň rádiíme po hospodách a vytrháváme bradky ochmelkům, s kterými popíjíme.“⁵² obžalovává Kirillovič Míťu.

I když byl Schiller velikým pojmem a jeho znalost se předpokládala, v dílech Dostojevského nejde o konkrétní citáty z jeho děl, dokonalou znalost jeho životopisu. Schiller je zde dalším symbolem.

Jedná se o milovníka, romantického snílka, jak se o něm zmiňuje předchozí kapitola. Zmínit však můžeme ještě jeden citát, když Míťa Karamazov Schillera přímo cituje:

„Člověče – chceš člověkem být? –

Spoj se láskou nábožnou,

⁵⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, str. 443

⁵¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 194

⁵² Tamtéž, str. 280

Důvěrně na věčné časy

*Se zemí se spoj – matkou svou!*⁵³

Velká romantická láska, které jsou postavy tak plné, může ovšem snadno překročit k hluboké nenávisti a touze ublížit a až zabít. Dostojevský tu zabíhá do hluboké psychoanalýzy, v níž mají tyto dva pojmy k sobě opravdu blízko. Ostatně, sám Freud napsal přímo o Dostojevském spis.

V dnešní době máme spojené pojmy jako bolestivá láska se jménem de Sade. Kautman uvádí, že se jménem tohoto autora se setkáváme pouze čtyřikrát.⁵⁴

*„Je pravda, že jste v Petrohradě byl členem tajné, hovadsky prostopášné společnosti? Je to pravda, že markýz de Sade by se mohl u vás učit?“*⁵⁵ obořuje se Šatov na Stavrogina.

Celá tato vize lásky vychází z premisy, že lásku (city) lze vynést na jakousi kružnici. Úhlové stupně jsou potom měrou lásky, její síly. Dostanete-li se však dostatečně daleko, máte mnohem blíže k nenávisti, než k začátku lásky.

*„Věř mi, nikdy ani s jednou ženskou se mi nestalo, abych na ni v takový okamžik pohlížel s nenávistí – ale křížuji se ti: tenkrát tři či pět vteřin pohlížel jsem na ni s příšernou nenávistí, - s toutéž nenávistí, kterou od lásky, nejšílenější lásky dělí jen jediný vlásek!“*⁵⁶ svěřuje se Dimitrij Aljošovi Karamazovi.

Nepřímo se dá vycítit přepínání těchto dvou citů i u Nastasji Filippovny.

*„Děkuji vám kníže, se mnou dodnes ještě nikdo tak nemluvil – pronesla Nastasja Filipovna – všichni mne kupovali, ale nikdo z pořádných lidí neucházel se o mou ruku. Slyšel jste, Afanasiji Ivanoviči? Jak se vám líbí všechno to, co kníže říkal? Vždyť je to skoro neslušné... Rogožine! Neodcházej ještě. Ale vždyť ty nepůjdeš, vidím. Snad půjdu ještě s tebou.“*⁵⁷

⁵³ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 197. – za povšimnutí stojí i to, že je zde znovu zmíněna láska k zemi jako takové.

⁵⁴ Srov. KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij Věčný problém člověka*, str. 72

⁵⁵ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, str. 266

⁵⁶ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 208

⁵⁷ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, str. 198

Není to poprvé, a ani naposledy, kdy se někdo chová ke knížeti s láskou, kterou vyvolávají jeho milá, upřímná slova a chování Krista. V zápětí se však člověk „otočí“ a bodne do slabin vší silou.

„Náhle Hypolit vstal, strašlivě bledý, naplněn strašlivým studem, studem až zoufalým, znetvořujícím jeho tvář. ... - Tak toho jste se právě bál! Podle vás „se to musilo stát“? Tak víte co, jestli koho nenávidím, - zavyl chraptivě, pištivě, prskaje při tom (nenávidím vás všechny, všechny) – ale vás, vás vy jezuitská, sirupovitá dušičko, vás, vy idiote, vy dobrodinče-milionáři, vás nenávidím více než všechno a všechny na světě!“⁵⁸

„Aglaja se strašlivě rozzuřila, až byla zlostí bez sebe; namluvila knížeti takovou spoustu jedovatostí a drzostí, že se přestal dokonce smát a docela zbledl, když mu nakonec řekla, že „pokud bude v pokoji on, ona nepřekročí jeho práh a že je to nestydatost od něj chodit“... Jakmile Aglaja ježka dostala, uložila ho s Koljovou pomocí do pleteného košíčku, přikryla ubrouskem a poprosila Kolju, aby odnesl ježka ke knížeti a aby ho požádal, aby ježka přijal na „znamení její nejhlubší úcty.“⁵⁹

Zde máme obrácený případ, kdy se Aglaja chová s nenávistí, kterou obrací v lásku. Skoro by se řeklo až s dětinskostí. Tato „bipolárnost“ je však dalším symbolem Dostojevského postav. Protože nahlížíme až do nitra jejich duše, nikdy se nejedná o černobílý obraz. Pohnutky duše jsou, a vždy budou složitým dějem, a tak u většiny Dostojevského postav nemůžeme říct, zda se jedná o hrdiny kladné, nebo záporné. Právě proto, že je to psychologický román, můžeme pouze konstatovat, zda se jedná o postavy v příběhu ústřední, nebo z okraje zasahující. Tedy nikoliv okrajové, ale okrajově zasahující. Dá se to přirovnat k zákulisním hráčům, kteří nikdy nejsou vidět v popředí událostí, ale kteří se stávají hlavní hybnou silou. Typickým příkladem je například Petr Verchovenský. I když vznikl na základě reálného příběhu, má reálný základ v podvodníkovi, v příběhu není snadné ho označit za špatného. Svoji vizí chce pomoci všem. Stejně jako Raskolnikov. Je opravdu tak špatné chtít napravit společnost? Nebo před sebou máme sprosté vrahy?

⁵⁸ Tamtéž, str. 345

⁵⁹ Tamtéž, str. 216

Takový povahový rys, nebo lépe řečeno, takové rozkreslení osobnosti promíchané s její niternou komunikací je právě pro Dostojevského typické. Ani po přečtení knihy pak nemáte jistotu, co vedlo aktéry k jednání.

V této (sebe)zničující nenávisti lze vidět ještě druhý pól, řeklo by se filosofický. Dostojevský věří, a spousta jeho hrdinů s ním, že člověk je od přírody stejně tvořivým jako destruktivním tvorem. I zde můžeme shledat jisté společné rysy s de Sadovými myšlenkami.

„Příroda se právě tak stará o zachování a rozmnožení svých druhů jako o jejich zničení“⁶⁰

Všechny tyto myšlenky se zostřují a jsou jakýmsi přirozeným vyústěním v podzemním člověku. Jeho pochyby o základních pravdách, jako je ono notoricky známé $2 \times 2 = 4$, jsou revoltou proti chodu světa jako takového. Jejich rozkreslení můžeme nalézt třeba právě u Ivana Karamazova v jeho setkání s čertem, které ostatně pouze opakuje Velkého Inkvizitora o síle Karamazovské nízkosti.

„Každé hodiny přemáhaje přírodu svou vůlí a vědou již bez hranic, člověk tímtež každé hodiny bude pociťovati tak vysokou rozkoš, že mu nahradí všechny dřívější naděje na rozkoše nebeské. Každý pozná, že je všecek smrtelný, bez vzkříšení a přijme smrt a klidně jako Bůh.“⁶¹

Není to poprvé, kdy postavy Dostojevského románů operují s pojmem člověko-bůh. Celá Kirillova idea lásky k smrti a následné sebevraždy je postavena v podstatě na stejné ideji.

Dostojevský se v káznici setkal s potěšením z násilí na obou stranách. Jak na straně mučitelů, tak na straně mučených. Toto realistické setkání s lidskou nízkostí (a uvědomme si, že přišlo krátce poté, co mladý člověk miloval Schillera a jeho lásku) zanechalo hluboké rány a prosáklo se do sadismu a masochismu postav hlavních románů. Právě sexualita se stala nosnou myšlenkou těchto ambivalencí a tak potkáváme lidi, kteří v rámci svojí sexuality ubližují, anebo se nechávají mučit s vnitřním uspokojením.

⁶⁰ KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij Věčný problém člověka*, str. 76

⁶¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 207

Jde o složitý konglomerát otázek, které se v moderní době označují jako problémy sadismu a masochismu, případně sado-masochismu, a které se vymezují v různé šíři od nejužšího pojetí určitého stavu, imanentního sexuálního aktu (který ovšem může přerůst v patologickou aberaci) až po nejširší pojetí, zasahující do oblasti psychologie a sociologie.⁶²

4.6 Autority

Pokud se máme bavit o filosofii výchovy, je nutné si uvědomit, kdo je nositelem takových prvků (lapidárně řečeno, kdo by si měl pokládat otázky kolem filosofie výchovy). Je to ten, kdo učí a vychovává. V Dostojevského románech není žádný dlouhodobý vývoj zaznamenán. Takřka o nikom nevíme, jak se utvářelo jeho morální (s)vědomí, a nikdo není přímo učitelem. Je však pouze učitel tím, kdo předává svým svěřencům svoje hodnoty? Nikoliv! Napodobovaným se stává každý člověk, který je díky nějakým svým vlastnostem autoritou. Podtrhuje se tím mimo jiné nejčastější styl učení – nápodobou.

4.6.1 Aljoša

Aljoša Karamazov je jedním z těch lidí, kteří pracují s dětmi, i když jen tak mimo hlavní dějovou linii. Jeho řeč nad hrobem malého Iljušečky je někdy považována za konečné poselství.

Aljoša se spřátelí se školáky, když je potká cestou ze školy.

Aljoša nikdy nemohl netečně jíti okolo dětí, již v Moskvě tak bývalo a ačkoliv nejvíce miloval děti tříleté nebo jen poněkud starší, líbili se mu školáci deseti- až dvanáctiletí.

A proto, jakkoliv byl nyní pln starostí, přece se mu náhle zachtělo zabočiti k nim a dát se s nimi do řeči.⁶³

Chlapci hází kameny po Iljušečkovi, Iljušečka jim to vrací a hází i po Aljošovi. „Jablkem sváru“ je Iljušečkův otec, štábní kapitán Sněgirev, který dostal nařezáno od Aljošova bratra Míti.

⁶² KAUTMAN, F. F. M. *Dostojevskij Věčný problém člověka*, str. 76

⁶³ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 299

Během příběhu se chlapec rozstóná a v závěru zemře. O smrti dětí budeme ještě hovořit, všimněme si nyní samotného pohřbu a šílenství otce. Takto vítá Kolja Aljošu.

„To jsem rád, že jste přišel, Karamazove!“ zvolal podávaje Aljošovi ruku. „Zde je to hrozné. Opravdu, těžko se dívat. Sněgirev není opilý, víme to jistě, že nic dnes nepil, ale jako by byl opilý.“⁶⁴

Není to poprvé, kdy lidé zešílí ze smrti. Už jsme mluvili o zešílení knížete Myškina, zmiňme např. Soni maminku, která nevydrží smrt svého muže a zbylé děti vyžene na ulici tančit, jako když přijel cirkus. Toto pochopení pro soukromá dramata je pravděpodobně jedním z důvodů, proč je autor vynášen jako sociální a v tomto směru se stal opravdovou ikonou.

Jaké je tedy konečné poselství Aljoši? Je to ona proslulá řeč u kamene, z níž můžeme vzít úplný, trochu rozsáhlejší, závěr:

*„Karamazove!“ vykřikl Kolja, „vskutku má náboženství pravdu, tvrdí-li, že všichni vstaneme z mrtvých a ožijeme a opět uvidíme jeden druhého a všechny i Iljušečku?“
„Zcela jistě vstaneme, zcela jistě se uvidíme a vesele a radostně si budeme navzájem vyprávěti o všem, co bývalo“ napolo se směje, napolo nadšeně odpověděl Aljoša.⁶⁵*

Aljoša zde tedy přes svůj mladý věk vyznává pevné přesvědčení, že základním poselstvím je víra v chiliastickou obnovu. Jak přišel k tak pevnému postoji? Z díla víme, že ji získal od svého vzoru, od svojí autority, od starce Zosiny. Mimo to, Aljoša využívá ještě dalšího momentu, „káže“ v kritickém okamžiku. Tento postřeh je zásadní pro další rozbor Zosiny, že totiž nejlépe a nejpevněji se vštěpují pravdy v okamžiku, kdy je vědomí zbystřeno něčím, co silně působí na psychiku, a takové myšlenky potom přetrvávají i dlouhou řadu let.

Takové vzpomínky utkví v paměti (to je ovšem známo) ještě z ranějšího věku, ba i ze dvou let, avšak jen jakoby světlé body, vystupující z mraků, v podobě vytrženého cípku z obrovského obrazu, který celý pohasl a zmizel, kromě pouze toho úseku.⁶⁶

⁶⁴ Tamtéž, str. 378

⁶⁵ Tamtéž, str. 390

⁶⁶ Tamtéž, str. 65

4.6.2 Zosina

Člověku ze střední Evropy se může zdát ten název „starec“ podivný. Vysvětlení pro čtenáře přikládá sám Dostojevský jako vypravěč Karamazovůch:

Starec je člověk beroucí vaši duši, vaši vůli do své duše a své vůle. Vylvolivši si starce, vzdali jste se své vůle a odevzdali jste ji jemu v úplné poslušnosti, s naprostým sebezapřením. Kdo přijímá tuto zkoušku, tuto strašnou školu života dobrovolně v naději, že po dlouhé zkoušce zvítězí nad sebou, ovládne se tak, aby poslušností celého života mohl konečně dosáti naprosté svobody.⁶⁷

Protože klášter, v kterém Zosina pobýval, neměl žádné ostatky svatých, ani žádné zázraky, byl pro něj tento mnich velice důležitý. Právě on byl důvod, proč se ke klášteru scházely celé davy a poslouchaly jím zjevovanou pravdu.

Zosina dožíval přímo v klášteře a Aljoša směl žít v cele s ním. Přestože Aljoša nesložil žádný slib, byl svobodný, mohl kdykoliv odcházet a přicházet, nosil řeholní šat, protože pouze cítil, že to je tak správné. On i velká část bratří a lidí kolem Zosiny věřili, že tento je světec, a tedy jakmile zemře, dají se očekávat zázraky a velká sláva, která kyne klášteru od starcovy smrti.⁶⁸ Přirozeně se věřilo, že uzdravení, která se děla po návštěvách u starce, jsou zázraky a nikoliv pouze uspokojujivý vývoj nemoci. Jakmile tedy světec zemře, věřil Aljoša, že *všichni budou jako děti boží, i nastane pravé království Kristovo.*⁶⁹

I když se po smrti Zosiny žádný zázrak nekonal, nebylo žádné nanebevzetí (naopak starec zasmrádl), Aljoša zaznamenal všechny tři klíčové okamžiky v Zosinově životě v písemné podobě.

Prvním okamžikem je proměna jeho staršího bratra Markela. Markel, který se dobře učil na gymnasiu, navštěvoval půl roku před svou smrtí místního filosofa a udivil všechny svým prohlášením, že se nebude postit, protože *není žádného Boha, to jsou všechno nesmysly.*⁷⁰

⁶⁷ Tamtéž, str. 78

⁶⁸ Srov. tamtéž, str. 84

⁶⁹ Tamtéž, str. 85

⁷⁰ Tamtéž, str. 15

Markel před Velikonocemi onemocněl souchotinami (tuberkulóza); aby trochu uklidnil matku, vydal se párkrát do kostela a absolvoval přijímání. Velice rychle se proměnil z bezvěrce na člověka hluboce věřícího a přijímal na sebe hřích všeho světa a prosil za odpuštění i malé ptáčky. Než opravdu zemřel, vyzval Zosinu, aby žil místo něj.

Krátce nato Zosinova matka dala na rady přátel a Zosinu poslala do důstojnické školy do Petrohradu, aby se už víckrát nikdy neviděli (za tři roky zemřela). Během následujících osmi let, které strávil v kadetce, si sice zapamatoval své příběhy s Písmem ještě z domova, povahově se však zcela změnil.

Místo toho jsem nabyl tolik nových návyků, ba i názorů, že jsem se proměnil v bytost téměř divokou, krutou a neslušnou.⁷¹

Po čtyřech letech služby se ve městě K. seznámil s dívkou, kterou si sice nechtěl vzít, ale která se mu líbila díky své inteligenci. Po této době byl na dva měsíce odvelen. Když se vrátil do města, zjistil, že je dívka již provdaná za člověka mnohem zkušenějšího. Ve slepé zlosti ho vyzval na souboj, i když byly souboje zakázány. Stále v tom vzteku přišel domů a do krve zbil svého sluhu Afanasije. Ráno přichází druhý kritický okamžik v Zosinově životě. Vzpomněl si na svého bratra, sluhovi se omluvil a během souboje nevystřelil. Požádal o odchod do výslužby a ohlásil svůj odchod do kláštera.

Než stihl odejít do kláštera, ve společnosti narazil na postaršího muže, který ho poprosil o to, aby mu vysvětlil, jak se cítil, když na souboji poprosil za odpuštění. Oba muži se začnou častěji scházet k rozhovorům. Michael se mu svěřil, že *život je ráj*.⁷²

V třetím kritickém momentu se mu nový přítel vyzpovídal, že před čtrnácti lety zabil člověka, svoji bývalou lásku, a že s klidným svědomím nechal padnout vinu na jejího nevolníka Petra. Petr pak zemřel na nastydnutí ve vězení. Zosinův nový přítel se potom pustil do charity, aby utišil případné svědomí. Na svoje narozeniny se udal. Soudy ho neodsoudily pro nedostatek důkazů a Zosinův přítel vážně onemocněl se

⁷¹ Tamtéž, str. 27

⁷² Tamtéž, str. 37

srdcem. Než zemřel, svěřil se Zosinovi, že jej tehdy při poslední návštěvě přišel zabít, ale že to neudělal, protože *Pán Bůh můj zvítězil nad ďáblem v mém srdci.*⁷³

Všechny příhody vedly Zosinu k ponaučením, které shrnuje Aljoša ve třetí kapitole vyprávění. Jedná se pravděpodobně o nejkrásnější a hlavně nejsvětější okamžik celé Dostojevského tvorby a je neuvěřitelné, jak moc se dají přenést na současnost a jak moc korespondují se sociálním učením církve v celém svém rozsahu, přestože *Rerum novarum* bylo vydáno celých jedenáct let po vydání díla. Celé rozhovory jsou rozděleny do několika částí.

První kapitola pojednává *něco o ruském mnichu a jaký může mít význam.*⁷⁴

Vysvětluje obšírně, kdo je to mnich: existuje mnoho lidí, kteří dnes vnímají slovo mnich jako nadávku. Jistě, i mezi mnichy existuje mnoho požitkářů, darmojedů. Naštěstí ale existují ještě v mnižském stavu lidé, kteří se uzavírají do chudoby, motliteb a opatrování Slova. Současné myšlení hlásá, že je správné naplnit svoje potřeby a rozmnožovat je. Takové myšlení ale vede k otroctví majetku a sebevraždám. Lidé dnes vnímají svobodu jako zmnožení majetku, vychloubačnost. Společnost se sjednocuje v honbě za majetkem. Chudí závidí bohatým a ti se opíjí mocí. Chudí se opíjí alkoholem a brzy budou mít potřebu prolévat krev bohatých, jak je k tomu povzbuzují vůdcové mas. Lidé mají místo domnělé svobody jen těžké sny. Mnichům se smějí, že utekli do kláštera. Zapomněli na službu lidu. Ve skutečnosti se ale právě mniši odprostiti od „okovů“ bohatství a v chudobě a Slově Božím jsou svobodní a mohou sloužit lidu. Chrání lid, protože ten je nositelem Boha.

Další kapitola navazuje na předchozí a rozvíjí ideu *o pánech a sluzích, i o tom, je-li možno, aby pánové a sluhové se stali navzájem v duchu bratry.*⁷⁵

Mezi lidem existuje mnoho hříchu. Kupec, i když je naprosto bez vzdělání, jen díky svému majetku si hraje na pána a přitom je jen zkažený mužík. Lidu se zmocnilo opilství, od kterého vzniká velké množství ukrutností; zvláště v rodinách je stále častější násilí na ženách, dětech. Děti dnes pracují v továrnách a jsou svědky násilí, a špatného jednání mezi dospělými, místo aby si mohly hrát na sluníčku. Bůh ale miluje všechny

⁷³ Tamtéž, str. 53

⁷⁴ Tamtéž, str. 54

⁷⁵ Tamtéž, str. 57

svoje děti, dokonce i ty, které se od něj zcela odvrátily a ve jménu vědy popírají existenci hříchu a zločinu. Již Zosinův bratr před svou smrtí miloval svoje sluhy jako nejbližší rodinu. Na světě jsou lidé bohatí a chudí, jedni pracují pro druhé. Takový je přirozený řád světa. Bude-li se ale i ten nejbohatší chovat k tomu nejchudšímu jako ke svému bratru a sloužit i on jemu, přesně jak se píše v evangeliu, milovat ho a ctít, bude mít ještě svět naději na spásu.

Třetí kapitola je *o modlitbě, lásce a o styku s jinými světy*.⁷⁶ Milujeme-li jeden druhého a všichni všechny a přimlouváme-li se za ně v modlitbách, i ten nejchudší člověk, který právě opustil tento svět ve špíně a samotě na druhém konci světa, předstoupí před Boha s přímluvou. A Bůh, protože je nekonečně dobrotivý a milostivý, mu díky této přímluvě odpustí. Každý z nás má tak naději, že dojde spasení. Je třeba milovat i zvířata a věci, protože vše kolem nás je dílem Božím. Někdy se může stát, že projdeme kolem dítěte, nevšimneme si ho, jen klejeme a jsme sprostí. Nás to po čase přejde, ale dítě, které z toho nemá rozum, může nabýt dojmu, že takto je to v pořádku, a vezme si z nás příklad. Vše je jako řeky a oceány. Nakonec se vše spojí a všichni se setkáme. Buďme veselí a milujme život. Berme na sebe hříchy svých bližních, všech lidí na zemi. Na tomto světě jsme jenom krátce, většina věcí je nám na tomto světě skryta.

Další kapitola rozebírá, *možno-li býti soudcem sobě podobných, o víře do konce*.⁷⁷

Nikdo nemůže být soudcem na zemi, dokud nepozná, že i on je vinen zločinem toho, kdo stojí před ním. Bereme-li na sebe vinu všech lidí a odpouštíme-li jim, oni sami se potom ve svém duchu odsoudí mnohem hůře. A neodsoudí-li se oni, odsoudí se jejich děti. Opustí-li nás všichni a vyženou-li nás, neztrácejme naději a pracujme na díle božím, věřme do konce. (Zosina opět vícekrát doslova mluví o tom, že je nutné padnout na zem a skropit ji slzami a líbat ji – opět přísné svázání se zemí.) Pokud zhřešíme a budeme se proto rmoutit, radujme se za toho, kdo zůstal spravedlivý. Odprošme se od všeho hněvu a věřme až do konce svých dní. Naše světlo víry osvětlí cestu dalším lidem.

⁷⁶ Tamtéž, str. 62

⁷⁷ Tamtéž, str. 65

Poslední kapitola pojednává o *pekle a pekelném ohni, úvaha mystická*.⁷⁸ Nejprve je potřeba položit si otázku, co je to „peklo“? Lidská bytost se objevila na zemi, aby žila a milovala. Peklo je potom právě nemožnost milovat. Pekelný oheň nelze brát jako cosi hmotného; kdyby byl hmotným, lidé v tomto ohni by se zaradovali, že nemusí myslet na nic jiného než na tu bolest z ohně. Pekelný oheň je však v duši. Nedá se z duše sejmut, protože je to mučení uvnitř každého jednoho. Pro lidi v pekle je možné se modlit, protože Kristus, to je hlavně láska. Samozřejmě, existuje skupina zatvrdlých lidí, kteří Boha odmítají a v pekle tak zůstanou navěky, protože jejich nenávisť jim nedovolí zemřít. Ti budou v prázdnotě hořet navěky, nedostane se jim smrti.

Dovolili jsme si dost obšírný exkurz do Zosinova učení. Jeho význam probereme až v samotném závěru. Domníváme se, že právě tato pasáž je mimo Ivanova setkání s čertem, jeho experimentem s Velkým Inkvizitorem, Aljošovým promluvením u kamene a Raskolníkovým experimentem vůbec tou nejdůležitější částí celého Dostojevského díla. Toto je základ, který donutil T. G. M. říct onen slavný citát, že totiž *„Bratři Karamazovi je největší dílo v celé světové literatuře, větší umělecké dílo nikdy nebylo stvořeno.“*⁷⁹

Berďajev si všiml dalšího zajímavého jevu. Mluví přímo o prorockém daru u Dostojevského, že totiž odhalil problémy Marxe a Lenina mnohem dříve, než se tito dostali k moci. Poselstvím Zosiny pro filosofii výchovy, i když to není na první pohled tak řečeno, je revoluce. Revoluce nefunguje. Celá idea socialismu je chybná! Nelze násilně nastolit rovnost všem.⁸⁰

Nyní již tedy víme, jak kázal Zosina a z koho mohl čerpat Aljoša podklady pro svou pedagogickou činnost. Na začátku jsme si uvedli, že v díle nejsou žádní učitelé jako postavy románů. Vyučoval ještě někdo samovolně?

4.6.3 Kníže Myškin

Byl to právě kníže Myškin, který popisuje svoje pedagogické působení na děti v rámci své švýcarské anabáze. V první řadě přichází s domněnkou, že před dětmi není třeba vůbec nic zakrývat.

⁷⁸ Tamtéž, str. 68

⁷⁹ Srov. MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa*, str. 118

⁸⁰ Srov. BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, str. 89

*Dítěti je možno říci všechno – všechno; vždycky mne zaráželo, jak špatně znají dospělí děti, i otcové a matky vlastní své děti. Před dětmi není třeba nic tajit, pod záminkou, že jsou malé a že je příliš časně, než aby to mohly vědět. Jaká to smutná a nešťastná myšlenka!*⁸¹

Celá historie se započala tím, že se Lev zastal Marie. Byla dcerou místní staré nemocné obchodnice, která měla povolení ve svém okně prodávat nitě. Matka byla velmi chudá, a tak Marie, i když byla slabá a hubená, nemocná soucotinami, nechala se najímat na těžkou práci jako mytí podlah, péče o dobytek. Jednou jel vesnicí francouzský obchodní příručí, odvezl ji s sebou, svedl ji a po týdnu ji nechal na silnici a tajně ujel.

Marie se vrátila pěšky domů celá potřhaná a zkrvavená. Matka rozhlásila po celé vesnici, jaké hanbě ji vystavila dcera, a všichni začali Marii opovrhovat. Pro všeobecné opovržení jí přestali dávat i práci a i jídlo, a tak když matka po dvou týdnech zemřela, Marie se stala místním povyražením a všichni ji jen hanobili a nadávali jí. Děti (po příkladu dospělých) se začaly Marii vysmívat a dokonce po ní házely bláto.

Právě v této chvíli přijel kníže Myškin. Prodal svou brilantovou jehlici překupníkovi. Byl to jediný jeho majetek, který měl. Marii dal celý svůj obnos. Při tom je zahlédly děti, začaly Marii fyzicky ubližovat a ještě více ji nenávidět. Myškin si začal s dětmi povídat, vykládat jim po pravdě, jak je Marie nešťastná, a děti postupně obrátily. Začaly se o ni starat a nosit jí jídlo. Když Mariina nemoc postoupila tak, že už nemohla ani chodit, kníže i děti se o ni starali v jejím domku a i lidé jí postupně začali nosit různé dary. Už se na knížete nezlobili, že jedná s jejich dětmi jako rovný s rovným. Marie zemřela brzy, ale plně rehabilitovaná.

Z celé příhody, kterou vykládá kníže na návštěvě u generálky, si lze vzít dvě základní ponaučení. S dětmi jednejte jako s dospělými, mají dost rozumu, aby pobraly to, co jim chcete říct, nikdy jim nelžete. Za druhé, vzdejte se i toho posledního ve prospěch toho, komu je potřeba. Milujte všechny bez rozdílu. Není těžké uhodnout, proč se o knížeti mluví jako o Kristu.

⁸¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, str. 81

4.7 Raskolnikovy teze

Často se mluví o tom, že Dostojevského romány jsou (sociálními) experimenty. Mezi nejtypičtější projevy patří právě Rodion Raskolnikov, hlavní hrdina románu Zločin a trest.

Raskolnikov po zralé úvaze zabije starou lichvářku i její sestru, která se k vraždě náhodně dostane. Obě utluče sekerou. Na návštěvě u vyšetřovatele Porfirije Petroviče potom rozvine celou svou vizi o Napoleonovi. Podle něj se lidé dělí na dva druhy. Ty, kteří vládnou, a ty, kterým se vládnout musí. Jednou za dlouhý čas se vyskytne na zemi člověk, který má právo nebrat ohledy na zákony.

A ještě samostatnější jeden ze sta tisíc. Geniální lidé se rodí z miliónů a velcí géniové, kteří vedou lidstvo k vrcholům, možná až po vystřídání mnoha tisíc miliónů lidí na zemi.⁸²

Ti z nich pak mají povinnost „odstraňovat všechny překážky“⁸³. Na otázku, co tomu řekne jejich svědomí, Raskolnikov jasně promlouvá o tom, že v tomto případě neexistuje žádné věci jako svědomí. Ti, kteří prolili krev pro velkou věc, mohou trpět, pokud je jim oběti líto.

Utrpení a bolest jsou nutností pro každou širokou duši a pro každé hluboké srdce. Opravdu velké lidi, jak se mi zdá, v životě nutně provází smutek.⁸⁴

Rod'a tak úmyslně rezignuje na své dobré vychování, kterého se mu dostalo od matky. Pro blaho svojí sestry, která by si musela brát Lužina, i pro dobro celého světa se tedy rozhodne zabít a oloupit, aby mohl činit velké věci.

Již výše jsme mohli konstatovat, že se v tu chvíli chová jako blázen, protože mozek prostě nedokáže snést tak velikou konfrontaci se svědomím a Raskolnikov cítí, že zabil jaksi mimo sebe, mechanicky.

Zbytek knihy potom bojuje s nemocí, stavy šílenosti a hlavně se svědomím. On, který je ze své podstaty dobrý (jak lze usuzovat z jeho jednání kolem nehody Marmeladova, ochrany nebohého děvčátka bloudícího u Něvy atd.), se nedokáže

⁸² DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, str. 248

⁸³ Tamtéž, str. 248

⁸⁴ Tamtéž, str. 249

popasovat s faktem, že zabil. A mimo „vši“ lichvářky i její sestru, která „provedla“ pouze to, že se objevila na nepravém místě v nesprávný čas.

Nakonec se neudrží a svěří se Marmeladově dceři Soně. Ta ho přesvědčí, aby se došel udat. Na Sibíři potom Raskolnikov pod vlivem Soni prohlédne, že jeho experiment nevyšel, že vyslovená premisa neplatí.

*Vzkřísila je láska, srdce každého z nich bylo nevyčerpatelným pramenem života pro srdce druhého. Dohodli se, že budou trpělivě čekat. Zbývalo ještě sedm let, sedm let nesnesitelného utrpení, ale i nevýslovného štěstí!*⁸⁵

Raskolnikov tedy nakonec shledá, že žádný člověk nemůže být výjimečný v tom slova smyslu, aby mohl konat velké věci přes mrtvolu ostatních. Žádný zločin nelze rozumově odůvodnit. Život má největší cenu a „tváří v tvář“ svědomí se rozum vzdá a selže do šílenství (důvod mírného trestu u soudu). Cenu má tedy pouze milovat život a bližního svého.

4.8 Ivan Karamazov

Raskolnikov není jediným člověkem, který prochází sociálním experimentem. Dalším člověkem je Ivan Karamazov.

Jeho idea není postavena na svědomí, ale na rozumu samotném. Ivan odmítá respektovat Boha a „přijmout světa jím stvořeného“, protože si nepřeje Nebe, v kterém se setká matka s Turky, kteří nabodli její dítě pro zábavu na bodáky. Nebe, v kterém se setká utrápená holčička se svými rodiči – trýzniteli a všichni se obejmou a odpustí si a zvolají: „*Spravedlivý jsi, Hospodine!*“⁸⁶

Ivan chce proti této nespravedlnosti bojovat jedinou silou, která je silnější než všechno ostatní. Silou karamazovské nízkosti. Svým tvrzením, že až lidé uvěří, že není Bůh, bude vše dovoleno. Tímto tvrzením nakazí i Smerďakova, který potom spáchá vraždu starého Karamazova a shodí to na Mít'u. Nakonec se z toho sám oběsí. Ivan se po setkání s čertem (svým svědomím?) zcela zblázní a onemocní zápallem mozkových blan.

⁸⁵ Tamtéž, str. 514

⁸⁶ Srov. DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, str. 396

V čem udělal chybu, proč ani tento experiment nevyšel? Nelze hrát si na autoritu a nařizovat ostatním, co si mají myslet. Podle mě největší chybu ale udělal, když odmítl Krista nebo o něm pochyboval a lidským rozumem se snažil si odvodit, že je lepší se Boha zřít a věřit v pudovou nízkost.

Ale kolísání, ale nepokoj, ale zápas víry a nevěry, - vždyť to přece bývají taková muka pro svědomitého člověka, jako jsi Ty, že lépe se oběsit.⁸⁷

4.8.1 Ivanův Velký Inkvizitor

Báseň se odehrává ve Španělsku, v Seville, za dob inkvizice. Na zem sestoupí On a ožíví mrtvou dívku z rakve. Zázrak sleduje starý kardinál, který přistoupí k muži a přímo ho obžaluje, že je Bůh a vrací se na zem.

Patnáct století jsme se trápili s touto svobodou, ale nyní je to skončeno a pevně skončeno.⁸⁸

Nechá Krista uvěznit a sám za ním později přichází, aby s ním probral, proč se vrací na Zem. Vytýká mu, že odmítl na poušti chléb, když právě ten by nasycil lid. Ve své dětské pýše odmítl činit zázraky k uvěření. Dal lidem svobodu. Svobodu uvěřit v jeho existenci. Bez zotročení přímými důkazy. Jenže lidé ve své prostotě a nezřízenosti tento slib nemohou ani pochopit. To se podaří jen několika z nich. Ostatní pak budou trpět hladu a obrátí se na církev, aby je nakrmila. Církev dá lidu chléb a sebere mu svobody, protože církev ví, že lidé si se svobodou neumí poradit a touží po tom být zotročení. Lidé potom dobrovolně zavrhnou Boha, protože je Bůh zanechal ve hladu a zmatku. Božská láska tak podle kardinála sama zavíná konec svého království: lidé budou šťastní. A proto musí být Ježíš druhý den upálen.

Znovu se tak vracíme ke svobodě. Tato Legenda je vyvrcholením toho, co se započalo v Zápisích z podzemí i Běsech a revoluci, jak ji vyznává Šigalev. Dostojevský obžalovává katolictví, že jako systém papežské teokracie proměňující církev ve stát proměňuje ideu Bohočlověka na člověkoboha⁸⁹. Oporou pro tuto

⁸⁷ Tamtéž, str. 201

⁸⁸ Tamtéž, str. 410

⁸⁹ Srov. BERDĚJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, str. 125

myšlenku může být i citát z *Filosofie a náboženství: Současná filosofie reálnost, svobodu a osobnost popírá, anebo tvrdí, že jsou to jen preludy*.⁹⁰

Stejně jako v Běsech tak obviňuje lid, že dá přednost tyranii a chlebu před svobodou ducha.

Že byl Masaryk hluboce zasažen Dostojevským, víme již z předchozího textu. Čím více studoval jeho dílo, tím více se s ním ztotožňoval a nechával se (možná neúmyslně) ovlivňovat. Dostojevský pro něj byl klíčem pro pochopení celého Východu. Toužil pochopit Rusko a jeho mentalitu.⁹¹ Sblížil ho i zájem o sebevrahy a jejich motivy; i když paradoxně v tomto bodě se s Dostojevským poněkud rozcházel.⁹²

Bezesporu však tato filosofie vedla až k Masarykově kritickému pohledu na evangelickou a katolickou církev a její silnou kritiku počátkem devadesátých let.⁹³

Pro filosofii výchovy Dostojevského je třeba podtrhnout nutnost svobody jako takové, bez ohledu na to, co „vykládají“ církve.

4.9 Týrání a smrt dětí

Uvedli jsme si, že právě týrané malé děti použil Ivan Karamazov ve své rozmluvě s Aljošou, aby obhájil, proč nemůže věřit v Boha.

Jedná se o další specifický jev, který je v dílech Dostojevského nepřiměřeně častý. Napříč díly můžeme jmenovat děti nabodávané na kopí Turků a utýranou holčičku z Karamazovůch, zneužitou a oběšenou dívku, dceru domácí, z Běsů, malé sourozence Soni, kteří jsou týráni na ulici jejich matkou, která se zbláznila, mladou Marietu z Idiota.

I děti, které nejsou týrány, velmi často umírají. Opět jen namátkou Iljušečka z Karamazovůch, Hypolit v Idiotovi, student Pokrovský z Chudých lidí nebo snad Něžná, která páchá sebevraždu také ve velmi mladém věku.

I zde není smrt dětí jenom jaksi náhodou. Opět nese několik poselství. Za prvé je svědkem realismu, který je v přímeném protikladu Schillerova romantismu, jak jsme

⁹⁰ BERDĚJEV, N. A. *Filosofie a náboženství*, str. 18

⁹¹ Srov. POSPÍŠIL, I. *Rusko a ruská literatura jako katalyzátor politického myšlení T. G. Masaryka a několik souvislostí* In T. G. Masaryk a česká státnost, str. 208

⁹² Srov. PATOČKA, J. *Dvě studie o Masarykovi*, str. 396

⁹³ Srov. ŠMÍD, M. T. G. Masaryk a čeští katolíci In T. G. Masaryk a česká státnost, str. 85

o tom již mluvili výše. Za druhé využívá zlomového okamžiku, krize, která má umožnit následující katarzi. V daném okamžiku se také autorovi nejlépe a nejsilněji zapisují morální hodnoty do myslí čtenářů. Za třetí je v jistém smyslu obžalobou kapitalistického světa, díky které se v Dostojevském Západ tak rád našel.

4.10 Sebevraždy

Nelze si nevšimnout, kolik lidí končí svůj život dobrovolně. A to i postav dosti hlavních. Sama Něžná skokem z okna. Stavrogin po svém přiznání na lístečcích; Smerďakov. Kirillov se svou vírou ve smrt (a svobodu), která až skoro připomíná Freudův tanatos. Svedrigajlov se nad ránem zastřelí po snech o zkažené malé dívce, mučené čtrnáctileté dívence, která se sama utopila a snad i jako útěk před Duňou.

Dá se říct, že tyto sebevraždy sledují stejný cíl jako v předchozí podkapitole. Dost často také vyjadřují, kam člověka dovede zkažený život nebo víra mimo Boha.

5 Závěr

Dílo Dostojevského, tohoto krutého génia světové literatury, je plné specifických pojmů. Nejprve jsme zdůraznili okolnosti, které vedly k vývoji umělce. Připomenout si musíme hlavně velkou slávu u jeho prvotiny, Petrašovce, trest smrti, káznici, dluhy, cestu po Evropě, dvě manželství a epilepsii, která končí smrtí v Petrohradě.

Všechny tyto jevy měly silný vliv na románovou tvorbu a hlavně vznik antihrdiny ze *Zápisků z podzemí*, který je rozkreslen v dalších románech. Všechny velké romány jsou experimentem, kdy hrdinové mají svoji vizi, životní krédo. Během děje, leckdy plného utrpení, je za pomoci smrti jako krizového okamžiku dosaženo katarze, z které lze dojít k ponaučením.

Dostojevský sám tvrdil, že jeho literatura je pro děti vysloveně nevhodná a je určena pouze dospělým. Shrňme-li si všechny dílčí závěry z jednotlivých kapitol, můžeme vypíchnout následující Dostojevského postřehy k výchově:

- 1) Nikdy nelžete dětem. Jednejte s nimi jako s dospělými. Děti samy poznají, že je jim lháno, a člověk si nikdy nezíská jejich důvěru.
- 2) Bez důvěry není autority. Autorita musí jít příkladem. Jen jako autorita můžete vyučovat a vychovávat následující generace. Počítejte s tím, že budete napodobováni.
- 3) Jako autorita máte povinnost vést své svěřence ke svobodě a lásce k životu.
- 4) Svoji autoritu musíte opřít o pevné názory, které se dají zdůvodnit nejen rozumem, ale i srdcem.
- 5) Nositelem těchto názorů je hlavně Ježíš Kristus.
- 6) Život bez Krista není možný.
- 7) Kristus miluje život, protože on sám je život, život věčný. Ten naplní při svém návratu na zem.
- 8) Člověk je tvorem samotářským, který utíká do společnosti. Bez společnosti, která je oboustranně ovlivňována, není nic. Nedá se postavit na okraj společnosti, mimo ni jako specifický velikán a prožít plnohodnotný život.
- 9) Jakýkoliv jiný experiment vede k ztracení. Nejčastěji se taková činnost končí v lepším případě šílenstvím, smrtí, v horším případě sebevraždou.

6 Seznam literatury

Primární

- 1) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi I-III*. Praha: Melantrich a.s., 1930. ISBN neuvédno.
- 2) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bílé noci*. Praha: Tiskárna neuvédno, 1956. ISBN neuvédno.
- 3) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi I-III*. Praha: Melantrich, a.s., 1929. ISBN neuvédno.
- 4) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Chudí lidé*. Praha: SNKLHU, 1954. ISBN neuvédno.
- 5) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot I-II*. Praha: Melantrich, a.s., 1931. ISBN neuvédno.
- 6) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Něžná*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN: 80-7207-232-3.
- 7) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Uražení a ponížení*. Český Těšín: KMa, 2008. ISBN: 987-80-7309-639-7.
- 8) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Výrostek*. Český Těšín: KMa, 2008. ISBN: 987-80-7309-638-0.
- 9) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*. Praha: Slovart, 1998. ISBN neuvédno.
- 10) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*. Liberec: Svět sovětů, 1966. ISBN neuvédno.

Sekundární:

- 11) BERDĚJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*. Praha: Oikoymenth. ISBN: 80-7298-020-3
- 12) BERDĚJEV, N. A. *Filosofie svobodného ducha*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. ISBN: 978-80-86818-97-9
- 13) BERDĚJEV, N. A. *Filosofie svobody*. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN: 80-7198-486-8
- 14) HOGENOVÁ, A. *K filosofii tváře* In Dary J. Peškové, *Rozhovory, které pokračují*. Praha: Eurolex Bohemia a.s., 2007. ISBN: 978-80-7379-007-3.

- 15) HŮLA, B. *Předmluva In Bratři Karamazovi I*. Praha: Melantrich, a.s., 1929.
ISBN neuvedeno.
- 16) KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij Věčný problém člověka*.
Praha: Academia, 2004. ISBN: 80-200-1279-7.
- 17) MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa I-III*. Praha: Ústav T.G.M., 1996. ISBN: 80-9019-716-7.
- 18) MOSKALOVÁ, J. *Revolta Dostojevského „podzemního člověka“ proti Sókratovi* In Dary J. Peškové, *Rozhovory, které pokračují*. Praha: Eurolex Bohemia a.s., 2007. ISBN: 978-80-7379-007-3.
- 19) NOVOTNÝ, T. *100 + 1 světoznámých mužů*. Pardubice: Mayday, 2007. ISBN: 80-86986-28-4.
- 20) PINC, Z. *Fragmenty k filosofii výchovy*. Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN: 80-7298-004-1.
- 21) PRŮCHA, J. et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN: 80-7178-029-4.
- 22) PALOUŠ, R. *Doba postedukační* In Dary J. Peškové, *Rozhovory, které pokračují*. Praha: Eurolex Bohemia a.s., 2007. ISBN: 978-80-7379-007-3.
- 23) PALOUŠ, R. *K filosofii výchovy*. Praha: SNP, 1991. ISBN: 80-04-25390-3.
- 24) PATOČKA, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Praha: SNP, 1977. ISBN neuvedeno.
- 25) POSPÍŠIL, I. *Rusko a ruská literatura jako katalyzátor politického myšlení T. G. Masaryka a několik souvislostí* In T. G. Masaryk a česká státnost. Praha: Ústav T. G. M., o. p. s., 2008. ISBN: 80-86142-30-2.
- 26) ŠMÍD, M. *T. G. Masaryk a čeští katolíci* In T. G. Masaryk a česká státnost. Praha: Ústav T. G. M., o. p. s., 2008. ISBN: 80-86142-30-2.
- 27) ŠPINER, D. *Eticko-filozofický aspekt výchovno-vzdelávacího procesu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN: 978-80-244-2027-1.

Abstrakt:

ČERMÁK, J. *Inspirace z díla F. M. Dostojevského pro výchovu*. České Budějovice 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová.

Klíčová slova: Dostojevský, filosofie výchovy, Idiot, Bratři Karamazovi, Běsi, Zločin a trest, Zápisky z podzemí, rozbor děl.

Práce se zabývá filosofií výchovy jako takovou a přínosem, jaký měla díla F. M. Dostojevského pro daný obor. Objasňuje, jaké události měly zásadní význam na tvorbu autora. Teoreticky řeší, které prvky se v dílech opakují, jaký je jejich specifický význam a jak zapadají do kontextu. Upozorňuje na sociální experimenty, které Dostojevský se svými hrdiny provádí. Všimá si, k čemu takové sociální experimenty vedou. Na základě popsaných osudů se snaží stanovit body, které by si měl po přečtení Dostojevského románů čtenář uvědomit a obohatit jimi svoje pedagogické postoje.

Abstract:

Inspiration from the works of F. Dostoyevsky for Education

Key words: Fyodor Dostoyevsky, Philosophy of Education, The Idiot, The Brothers Karamazov, Demons, Crime and Punishment, Notes from Underground, analysis works.

The work deals with the Philosophy of Education as a benefit and what work was Dostoyevsky for the field. It explains what events were crucial for the creation of the author. In theory way addresses what elements are repeated in the works, what is their specific meaning and how they fit into the context. Attention to social experiments that Dostoyevsky made with their heroes. Pays attention to what such social experiments lead. Based on the described trying to determine the fate of points which the reader should after reading Dostoyevsky's novels, recognize and enhance teaching with their positions.